

3. Nastavljanje radova za etnografsku i kulturnu istoriju Jagodine.

Novi su radovi obuhvatili:

1. Album fotografija starog Beograda, kojih će biti preko 100;

2. Skupljanje gradiva po našoj i stranoj literaturi za stari Beograd, njegovu topografiju i etnografiju osobito za poslednjih 200 godina;

3. Izradu karte starog Beograda u svima detaljima po arhivskim beleškama, literaturi i usmenim saopštenjima starih ljudi;

4. Izradu rečnika etnografskih stvari muzejskih po inventarima; i

5. Geografski pregled muzejskih stvari.

G. Dr. Borivoje Drobniaković, pomognut iz »Australijanskog Fonda za Antropogeografiju i Sociologiju«, putovao je po Smederevskom Podunavlju i proučio antropogeografske i etnografske prilike toga kraja.

Gđica Milena Lapčevićeva, pomognuta od Akademije Nauka, putovala je po okolini Foče i proučavala tekstilnu radinost, nošnju i ornamentiku.

Nikola Zega.

O STARINSKOM MAČU, KOJI SE ČUVA U PERASTU, U BOKI KOTORSKOJ

U općinskom domu u Perastu, poznatom bokeljskom gradiću radi svoje sjajne pomorske prošlosti, čuva se jedan vrlo dragocjeni starinski mač, čiju sliku ovdje donosimo. Kaže se, da je ovaj mač, u znak svoga priznanja, darovao peraškom »kapetanu« hrvatski junak, Petar Zrinski, kad je pohodio Perast nakon čuvene peraške pobjede nad Turcima dne 15. maja 1654. god., kada šaćica Peraštana¹⁾ odbi od svog rodnog grada silnu tursku vojsku od preko 7000 vojnika i pogubi njihova zapovjednika Mehmed-aga Rizvan-agića.

¹⁾ Pripovijeda se, da ih je bilo manje od 50 sposobnih za bitku, a da su se svi ostali na mnogobrojnim peraškim brodovima bili razišli po trgovinu, osobito u Arbaniju.

²⁾ Po opisu iz pera Ivana Petkovića na str. 115. i 116. kalendara »Б о к а« za god. 1913.

³⁾ Ovaj je natpis uzet iz Psalma 35, 1—3. Istim se skoro riječima (vidi »Život sv. Simeona« od kralja Stefana Prvovjenčanoga, koji je izdao P. J. Šafařík u »Památský dřevník písemnictví Jihoslovanův« Prag 1873. str. 5. i 6.) obraća Stefan Nemanja molbom sv. Đurđu, da mu pomože u borbi protiv braće. Te riječi glase: „Г о у д и, г о с п о д и, в е н д е щ и н њ м њ м е и к ѡ з е р а н и б о р о у щ и н њ м њ с е с ѡ м н о ю. П р и н и м и в р о у ж и њ и е и щ и т њ и с т а н и к ѡ п о м о щ њ м њ њ“. Ovo je preveo prof. M. Bašić u svojoj knjizi: »Старе српске биографије« u izdanju Srpske Književne Zadruge za god. 1924.,

Mač je dug 99 cm (ručica 14 cm, oštrica 85 cm), a širok 5 cm, te je prema vrhu sve uži. Oštrica mu je sakovana od dobra čelika, a ručica mu je od kosti, urešena dragim kamenjem i srebrom okovana. Korice su mu od tvrdog drveta, obavijene finom crnom kožom s polja i srebrom okovane.²⁾

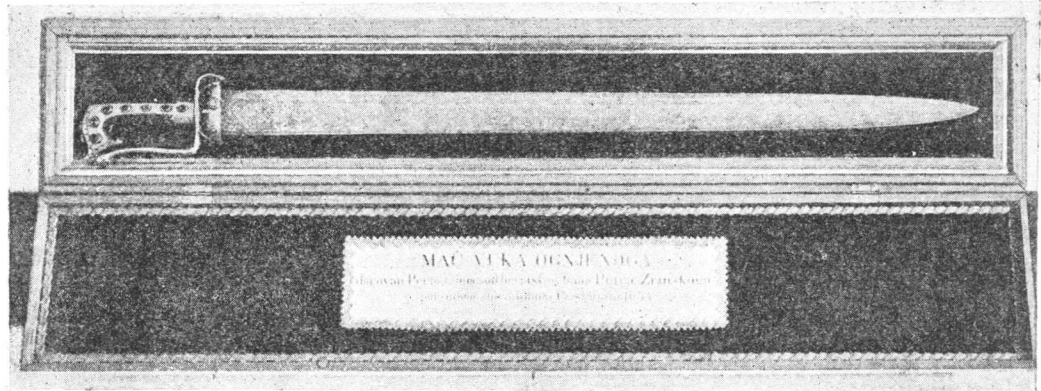
Na oštrici, blizu ručice mača, s jedne je strane urezan grb: dvoglavi (bijeli) orao bez krune, ispod kojeg je slovo P, a za njim je urezan vodoravno, uz hrbat mača, slijedeći starosrpski natpis:³⁾

Г О У Д И Г И В Е Н Д Е Ш И Н њ М њ (grančica)

str. 37., ovako: „Суди, Господе, онима, који ме нападају и успротиви се онима, који се боре са мною. Узми оружје и штит и стани на помоћ мени.“

Natpise na maču u glavnom, kako ih i mi donosimo, ali sa dosta velikim brojem pogrešaka, donio je i pok. prof. S. Vulović iz Perasta u svojoj knjizi »Gospa od Škrpjela« Zadar, 1887. god., (str. 116.) a u najnovije doba g. M. Visković, po prepisu sveuč. profesora g. Dra P. Kolendića, u jednom članku o ovom maču u beogradskom dnevniku „Време“ br. 1009, od 10. oktobra 1924. god. Tu je i neki tobož snimak natpisa, koji nije ni iz bliza tačan, te ne odgovara ni formi, ni sadržini natpisa na maču.

⁴⁾ Po prof. Kolendiću i pok. Vuloviću ova bi riječ glasila: в е н д е щ и н њ м њ, dakle, ne bi svršavala sa jednim м њ. Po našem mišljenju ovu riječ treba čitati: в е н д е щ и н њ м њ,

И КЪЗГРАНИ⁵⁾ БОРЕЦИМ СЕ СЪ
МНОЮ (grančica) ПРИМИ СЪРЖИЕ И
ЦИТЬ И КЪСТАНИ БЮЦИ⁶⁾ (trag
od slov.)

te je zadnje slovo М, a ne ѡ i ako se ne vidi, da riječ svršaje sa jednim ѡ, kako bi se očekivalo. Isto vrijedi i za riječ БОРЕЦИМ, koja svršaje sa jednim, malo neobičnim, slovom М, ali je jasno (a tako je i g. profesor Kolendić i pokojni Vulović čitao), da je to jedno М, a ni tu nema na kraju znaka ѡ. Pada u oči, da je na nekoliko mjesta u natpisu slovo М neobičnog oblika, tako da se pri vrhu sužuje, a pri dnu raširuje, te sličī jednom ѡ.

⁵⁾ КЪЗГРАНИ je čitao i g. prof. Kolendić, a to će, po našem mišljenju, biti poгрješka majstora, koji je natpis urezao, a treba da bude КЪЗРАНИ. Isto radi takve poгрješke nije jasno ni prvo slovo riječi, koje je urezano kao К kako га je Vulović i prepisao, a treba, da bude В.

⁶⁾ Dok u Šafařika imamo na svršetku riječi: И СТАНИ КЪ ПОМОЩЬ МНѢ, na peraškom je мацу, kako je prepisao g. prof. Kolendić, И КЪСТАНИ БЮЦИ, a kako smo mi prepisali, И КЪСТАНИ БЮЦИ, (a i kod Vulovića zadnja riječ svršaje sa jednim И, a ne sa ѡ) te se vidi, da je i dalje bilo nekih slova, koja su izlizana. Ovo bi se, po našem shvaćanju, moglo protumačiti, da je to poгрješka majstora, koji je urezao БЮЦИ мјесто КЪ ПОМОЩЬ,

Na drugoj pak strani, uz ručicu, urezan je poprijeko, između crta, u 15 redaka ovaj natpis:

СЪТИ НИКО
ЛЯѢ⁷⁾ СКОРИ В⁸⁾ (izlizano)

jer je vrlo lako moguće, da je uzeo slovo В мјесто К kako što smo gore vidjeli, da je uzeo u riječi КЪЗРАНИ slovo К мјесто Б i Г мјесто В. — Zatim iza slova Бк ne slijedi završetak riječi, kako je g. Kolendić prepisao, ЮЦЬ, nego ИОЦИ, slova ЦИ i И su vezana među sobom) gdje bi prve dvije okomite crte mogle stajati мјесто slova И. U prilog ovom našem mišljenju, jest i to što izgleda, da zadnja crta nije vezana sa slovom Ѣ, kako je gospodin Kolendić (kao ranije i Vulović) prepisao, i tako bismo dobili dva prva slova ИѢ dok su slijedeća slova МО poгрješkom izostavljena, a napisana su zadnja slova ЦЬ или ЦИ. Ona izlizana slova, čiji se trag raspoznaje na kraju natpisa, mogla bi predstavljati riječ МНѢ, koju nazivamo kod Šafařika. Ili bi možda, još pravilnije, ove zadnje riječi trebalo превести: navalī, ili nasrni (КЪСТАТИ — insurgere u Daničićevu „Рјечнику“ из књижевних старина српских) бјуци (ih) ili navalī на оне, који бју мене.

⁷⁾ U ovoj riječi su slova И i И među sobom vezana.

⁸⁾ Kod g. Kolendića мјесто В, аца којег je moralo бити ѡ, ali je izlizano, vidimo samo ѡ, koje u natpisu ne postoji.

ПОМОЩИ⁹⁾ И
 КРЕПКИ (izlizano) Ъ
 БРАНИ ТЄ
 БЄ ПРИИ
 ДАЮ И ТЄ
 БЄ ЄЄ МОД
 Ю ТИ МИ
 БУДИ ИЯ П
 ОМОЩЬ ЯЗ
 Ъ ГРЕШНИ¹⁰⁾ РА
 БЬ БЖИ БЪ
 КШИЯ¹¹⁾ ЄТЄП
 ЯНОЖИКЪ

Do ovoga je neposredno uzduž uz hrbat latinski zapis: MMENTO (grančica) MEI (grančica) DOMINE (duga grana)

Kaže se, da je ovo mač Zmaj-Ognjenog Vuka, despota srpskoga, a tako su mislili i skoro svi noviji pisci, koji su u svojim radnjama ovaj mač spominjali,¹²⁾ držeći, da ga je porodica Zrinski naslijedila po Katarini Branković, koja je bila udata za Nikolu Zrinskoga.

Ovi pisci su prihvatili kao tačno ono, što je o ovom maču napisao nadbiskup barski

⁹⁾ Sličan izraz: „СКОРЬ КЪ ПОМОЩЕХЪ“ nalazimo u spomenutom Šafarikovom radu na str. 27.

¹⁰⁾ U ovoj su riječi slova И и И također među sobom vezana.

¹¹⁾ Kod g. Kolendića je pogrješno navedeno ЪШКШ, mjesto, što je na maču sasvim jasno i bistro КШКША.

¹²⁾ To su u novije doba: Srećko Vulović u svojoj već naprijed spomenutoj knjizi «Gospa od Škrpjela» F. Viscovich u svom djelu »Storia di Perasto« Trieste 1898. str. 284; S. Nakićenović u »Населѣа српскихъ земаља« (izdanje Srp. Kr. Akademije u Beogradu 1913.) na str. 531; P. Rafajlović u kalendaru „Бокa“ za god. 1913. str. 47; prof. Vicko M. Tripković u »Crtice o Boki Kotorskoj« 1923. na str. 54.—56; prof. dr. Božo Cvjetković u pomorskoj smotri »Jugoslavenski Pomorac« br. 7. od 4. travnja 1923. u 1. opasci na 1. stranici, te M. Visković u spomenutom broju beogradskog lista „Време“ U kalendaru „Бокa“ za godinu 1911. štampana je i jedna narodna pjesma, svakako pred malo vremena spjeva-

Andrija Zmajević, rodом Peraštanin, savremenik Petra Zrinskoga, u svom djelu: »Derzava sveta, slavna i kreposna crkovna lietopisa«, koje se nalazi još u rukopisu kod kongregacije »de propaganda fide« u Rimu. Tu Zmajević na listu 841., govoreći o Vuku Ognjenome i slaveći i uznoseći njegovu hrabrost, kaže dalje doslovno ove riječi:¹³⁾ »Ovoga (t. j. Vuka) među ostalijema našega slovinskoga naroda hrabrena junaka nahodi se sada mač¹⁴⁾ plemeniti u Perastu, našem mjestu, nošen od kapetana, koji vlada ovijem pukom. Općina ga uzdrži kako jedan najcijenjeniji dragi kami, kojim istoga vladaoca naresuj² dajući mu nijem oblast i zapovijed vojvodom svoга puka, kada se izbere«. Zatim navodi netačno riječi s mača, za koje kaže, da su urezane »serbskiem veliem slovima«, te između ostalih netačnosti spominje Vuka Schiepanovicha, umjesto Vukše Stepanovika, kako u istini na maču piše.

Na prvi nam se mah čini čudnovato, kako to, da Zmajević onako netačno citira natpise s mača, ali to nam odma postane donekle razumljivo, ako se vinemo u ona doba, kada je on živio (XVII stoljeće) i ako promislimo, da on, koji se je na zapadu izučio, ne će biti ni znao, da tačno pročita one

na, u kojoj se kaže, da je Petar Zrinski darovao Peraštanima mač Vuka Ognjenoga, a ima i drugih pisaca, koji su to tvrdili. — Samo Ivan Petković u opisu ovog mača u kalendaru „Бокa“ za godinu 1913. na str. 115. i 116. ne kaže, da je mač pripadao Vuku Ognjenome, a po njegovim riječima, da je »ovo starinsko oružje proživjelo oko 700 godina« vidi se, da je on mislio, da je ovaj mač stariji od Vuka Ognjenoga. Ali je i on uvjeren, da ga je Peraštanima darovao Petar Zrinski.

¹³⁾ Ove riječi mi navodimo iz opisa ovog mača u „Српско-далматинском Магазину“ za god. 1849. str. 41. i 42., koje nalazimo i u Vulovića o. c. str. 118. a tako isto i kod F. Viscovich-a u »Storia di Perasto« opaska na str. 286. u talijanskom prijevodu od Balovića, te napokon u članku M. Viskovića u listu „Време“.

¹⁴⁾ Ovaj mač se u spomenutom »Магазину« nazivlje i sabljom.

starosrpske riječi. Ali dok se može razumjeti i donekle opravdati, što netačno donosi natpise, mnogo je trudnije protumačiti, kako on tvrdi, da je ovaj mač bio svojina Vuka Zmaja Ognjenoga, a na maču je urezano ime: Vukša Stepanovik, kako se Vuk Ognjeni nije nikada nazivao, niti se je mogao nazivati.¹⁵⁾ Ovo bi se moglo protumačiti možda tako, što je Zmajević pročitavši netačno, da na maču stoji urezano ime Vuk, mjesto Vukša, shvatio, da je tu zapisano ime Vuka Zmaja Ognjenoga, o čijem će se junaštvu u ono doba biti, bez sumnje mnogo pjevalo i pripovijedalo.

Ali, vrlo je važno, da Zmajević, i ako misli, da je ovaj mač bio nekada svojina Zmaja Vuka Ognjenoga, ne kaže ništa o tome, kako je ovaj mač dospio u Perast, niti spominje, da ga je Peraštanima darovao Petar Zrinski. Naprotiv iz navedenih njegovih riječi prije bi se dalo zaključiti, da se je ovaj mač i ranije nalazio u Perastu i da je to već stariji običaj, da ga pripasuju peraški kapetani na dan njihova izbora. I fakat, da Zmajević ne zna za Vukšu Stepanovika, čije je ime na maču zapisano, već misli, da je to Vuk Ognjeni, a ne navodi ni kada, ni kako su Peraštani taj mač nabavili, već samo kaže, da se nalazi u Perastu sada, t. j. u ono doba, kad je on to pisao — kao što se nalazi i sada, kada ovo mi pišemo, dovodi nas do zaključka, da se je taj mač nalazio u Perastu mnogo ranije, prije vremena Zmajevića i Petra Zrinskoga, jer da ga je Petar Zrinski darovao Peraštanima, Zmajević, kao njegov savremenik, bi to sigurno bio spomenuo. I u spomenutoj knjizi S. Vulovića »Gospa od Škrpjela«, gdje se

¹⁵⁾ Vuk Ognjeni se je, kako vidimo iz jednog zapisa pod br. 354 na str. 112. u prvoj knjizi „Стари српски натписи и записи“, izdatoj od Lj. Stojanovića, nazivao Vuk Grġurović po svom ocu Grġuru. Potpuno otpada, prema tome, kao neosnovano dokazivanje i domišljanje pok. Srećka Vulovića, koje je prihvatio i M. Visković u listu »Време« da se je Vuk Ognjeni mogao nazivati Vukša, a po svom stricu Stefanu, od koga je vlast naslijedio, Stepanovik, kad eto imamo dokaza, da se je on nazivao Vuk Grġurović.

donosi doslovno italijanski napisan prikaz peraške bitke s Turcima i opis boravka Petra Zrinskoga u Perastu od Peraštanina Julija Balovića, koji je pisao zadnjih godina XVIII. ili početkom XIX. stoljeća, ne kaže se ni jednom riječju, da bi Petar Zrinski darovao bio Peraštanima kakav mač. Tu (str. 133.) se naprotiv samo kaže, da su Peraštani, koji su smatrali, da nijesu Petra dočekali kako se pristoji njegovu dostojanstvu i ugledu, odlučili, da mu iz zahvalnosti, što ih je posjetio, daruju kakav dragocjeni dar. Sporazumješe se, da mu daruju srebrni »glavarski pehar«, koji je bio svojina Milutina Tripova Markovića, a koji je Marković bio kupio u nekoġ Turčina iz Hercegnovoġa. Ovaj pehar, koji je dospio u turske ruke, bio je nekada svojina Nikole Zrinskog, sigetskog junaka, te je Petar velikom zahvalnošću ovaj dar primio kao dragu spomenu na svoje pretke. I ako Balović opširno opisuje Petrov boravak u Perastu i njegov odlazak i ispraćaj sa strane Peraštana, ne kaže ništa o tome, da bi Petar bio darovao Peraštanima kakav mač, a to, da se je dogodilo, znao bi i on, te ne bi propustio, da to napomene, kada je mnoge druge sitnice zabilježio.

Vjerovanje, da je ovaj mač darovao Peraštanima Petar Zrinski nastalo je, po našem mišljenju, u novije doba i to s razloga, što se misli, da je nekada bio svojina Vuka Ognjenoga, pa kada se na svaki način htjelo, a nije se znalo, protumačiti, kako je dospio u Perast, uzelo se je, obzirom na spomenute rodbinske veze izmedju Brankovića i Zrinskih, kao najvjerojatnije, da ga je darovao Peraštanima Petar Zrinski i ako kako smo vidjeli, stari pisci o tome ništa ne znadu.

Sudeći po imenu VUKŠA, navedeni je natpis mogao biti urezan na maču tek u XV. stoljeću i to nakon god. 1410., kada se mjesto VLbKb, VLbKŠA, kako se uvijek redovito, do tada pisalo, tek počinje javljati VUKb i VUKŠA i ako sve do god. 1470. nalazimo još i navedene starije oblike. Poslije god. 1470. javljaju se samo i isključivo novi oblici: Vuk, Vukša, Vukašin¹⁶⁾.

¹⁶⁾ Јиречек-Радонић, Историја Срба, IV. стр. 6, опаска 5.

Tako se n. pr. god 1439. spominje Radašin VUKŠIKŪ, poslanik velikog vojvode bosanskoga Radosava Pavlovića¹⁷⁾ i god. 1443. VUKŠA, djak velikog vojvode bosanskoga¹⁸⁾ ali se još god. 1427. spominje jedan pop VLBKŠA¹⁹⁾.

God. 1430. spominju se sinovi vlastelina trebinjskog Vukše²⁰⁾, a god. 1432. spominje se također Vukša sa djecom kao ogranak trebinjskog vlasteoskog plemena Ljubibratića²¹⁾.

Prema navedenome Vukša Stepanović, čije je ime urezano na peraškom maču, živio

¹⁷⁾ Miklosich, Monumenta serbica, str. 397, 399.

¹⁸⁾ Ibidem, str. 425.

¹⁹⁾ Ibidem, str. 337.

²⁰⁾ Glasnik Zemaljskog Muzeja u Bosni i Hercegovini, XXIX. (1917.) str. 162.

²¹⁾ Јиречек-Радонић, Историја Срба, III., стр. 48, опаска 2.

²²⁾ U XIV. stoljeću spominje se jedan Vukša, a to je knez omiški, kojemu su Dubrovčani uputili jedno pismo god. 1332. (Mommenta Ragusina, Tomus I, str. 124.) — Između god. 1356. i 1367. spominje se VUKŠA, vlastelčić cara srpskoga, kojega je car Uroš bio poslao u čuveni manastir sv. Srđa i Vakha na Bojani (Monum. serbica str. 175.), a koji je možda isto lice sa

je negdje u XV. stoljeću i to, po svoj prilici, u našim južnim krajevima, gdje se to ime često javlja, a sudeći po grbu na maču, bio je vlasteoskog roda²²⁾. Peraštani su mogli njegov mač lako nabaviti, budući su kao imućni ljudi i trgovci mnoge druge dragocjenosti i iz daljnjih zemalja nabavljali, a vidjeli smo, da stari pisci o tome ništa ne kažu, da bi im ga bio darovao Petar Zrinski²³⁾.

Petar D. Šerović.

Vukšom, kefalijom zetskim, koji je bio god. 1349. u Dubrovniku (Gelcich, La Zedda e le dinastia dei Balšidi, Split 1899., str. 27. i 30.). Kada bi na maču bilo urezano ime VLBKŠA, kako se je pisalo u XIV. stoljeću, a ne VUKŠA, kako se je počelo pisati u XV. stoljeću mi bismo bili mišljenja, da je peraški mač pripadao ovom Vukši, zetskom kefaliji, koji se je mogao služiti onakvim grbom, kakav je na maču urezan.

God. 1397. spominje se i neki Dubrovčanin trgovac po imenu VLBKŠA. (Pucić, Spomenici srpski, II. 9.).

²³⁾ Interesantno je ovdje napomenuti, da T. Smičiklas (Povjest Hrvatske, dio II. Zagreb 1879., str. 155.) kaže, da su god. 1654. Kotorani obdarili Petra Zrinskoga dragocjenom sabljom, što im je grad spasio ratujući po moru protiv Turaka, dočim ništa ne spominje, da bi Petar bio spomenute godine darovao Peraštanima kakav mač.

NATPIS NA MAČU PETRA ZRINSKOGA U PERASTU.

U gradiću Perastu (Boka Kotorska) čuva se znamenit spomen na dvije velikaške porodice, koje su, jedna u Hrvata, druga u Srba, vršile u svoje doba presudnu ulogu u povijesti našega naroda. To je mač hrvatskoga bana i mučenika Petra Zrinskoga, nekad svojina despotskoga roda Brankovićeva. Po savremenoj vijesti glasovitoga Peraštanina barskoga nadbiskupa Andrije Zmajevića, te po vrlo dobro sačuvanoj, a nikad osporenoj predaji darovao je ban Petar ovaj mač Peraštanima, kad ih je svojim pohodom počastio nakon pobjede,

koju izvojevaše 15. svibnja 1654. nad jakim turskim silama pod vodstvom Mehmed ađe Rizvanagića. Nije istina, da je ban saznao u Bakru za junačko djelo Peraštana, pa lađom dohrlio u južno dalmatinsko primorje u samih osam dana, da Peraštane vidi i počasti, kako se čita u izvješću o boju, što ga je sačuvao u rukopisu peraški kroničar Julij Balović.¹ Ban je tada kr-

¹ Sr. izvješće u Vulovića, Gospa od Škrpjela, 132.